

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ ЗА УМОВ ГЛОБАЛЬНОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

24 березня 2009 року у Тернопільському національному економічному університеті відбувся круглий стіл, за яким науковці дискутували стосовно проблем зростання вітчизняної та світової економіки за умов глобальної фінансової кризи.

Дослідження проблеми економічного зростання, яке вже упродовж багатьох років проводиться вченими ТНЕУ, саме тепер набуло виняткової актуальності, згенерованої викликами глобальної фінансової кризи, зламом фундаментальних засад функціонування світової і вітчизняної кредитно-банківської системи, спадними тенденціями на ринку цінних паперів та усе відчутнішою загрозою обвалу реального сектору економіки. Усе це потребує нових, нестандартних підходів і рішень як у суто теоретичних, так і у широкому колі практичних аспектів розв'язку проблеми. Враховуючи розмаїття проблеми, до участі у дискусіях круглого столу були запрошені науковці низки кафедр університету, представники місцевої виконавчої влади місцевого самоврядування та обласного управління НБУ.

З науковими повідомленнями та у дискусіях круглого столу виступили:

Мельник А. Ф., д. е. н., професор, проректор з наукової роботи ТНЕУ, **Кириленко О. П.**, д. е. н., професор, завідувач кафедри фінансів, **Гринчуцький В. І.**, д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки підприємств і корпорацій, **Козюк В. В.**, д. е. н., професор, завідувач кафедри економічної теорії, **Фліссак А. А.**, к. е. н., доцент, перший заступник голови Тернопільської обласної державної адміністрації, **Романник Р. Р.**, заступник начальника обласного управління НБУ, **Гринчишин П. С.**, заступник міського голови з питань економіки, **Панухник О. В.**, **Чирак М. В.**, **Родіонова Л. А.** кандидати економічних наук, доценти кафедри економічної теорії, **Адамик Б. П.**, к. е. н., доцент, проректор ТНЕУ з питань гуманітарної освіти та виховання, **Фліссак К. А.**, к. е. н., старший викладач кафедри міжнародного партнерства, **Кравчук Н. Я.**, к. е. н., доцент кафедри міжнародних фінансів, **Дмитрів І. С.**, к. філософ. н., доцент кафедри філософії та політології, **Сліпченко Т. О.**, **Атамась Н. І.**, **Пиц В. І.**, **Сем'янчук П. М.** аспіранти кафедри економічної теорії.

Найбільш дискусійними виявились питання щодо причин глобальної фінансової кризи та розуміння того, чому економіка України, зважаючи на її досить слабкі інтеграційні здобутки, відчула на собі потужні впливи світової економічної кризи. Так, у науковому повідомленні професора **Козюка В. В.**, було звернено увагу на те, що напередодні кризи глобальна економіка продемонструвала рекордно високі темпи економічного зростання як у випадку розвинутих країн, так і у випадку решти світу. Спостерігалось суттєве зниження інфляції в країнах, що розвиваються, тим самим підсилюючи тенденцію поширення зони цінової стабільності з розвинутих країн на світ у цілому. Але необхідно зважити на те, що вже на рівні найбільш загальних макроекономічних показників глобальної економіки почало простежуватись чимало суперечливих моментів: стабілізація низьких рівнів інфляції споживчих цін супроводжувалась різким зростанням інфляції у секторі первинних ресурсів (спостерігався певний каскадоподібний тип зростання їх вартості). Відносно тривалим було підтримання рекордно низьких

довгострокових процентних ставок. З одного боку, це заохочувало економічне зростання, покращуючи можливості у сфері споживання та інвестицій. З іншого – спостерігався феномен розкручування спіралі глобальних фінансових дисбалансів.

За таких умов економічне зростання починає дедалі чутливіше реагувати на процеси експансії фінансових агрегатів глобальної економіки. Радикальне посилення фінансового фактора економічного розвитку призвело до того, що економічні коливання дедалі більше визначаються саме ситуацією у фінансовому секторі. В умовах прогресування глобальної фінансової інтеграції та посилення залежності глобальної економіки від фінансових кондицій далася взнаки низка суперечливих моментів. По-перше, стимули економічного зростання дедалі більше стали залежати від глобального попиту та стану фінансових ринків. По-друге, стан фінансових ринків завдяки трансформації фінансової системи дедалі чутливіше почав реагувати на динаміку глобальної ліквідності, а остання набула виду функції адитивних платіжних контр-позицій країн з дефіцитом та профіцитом платіжного балансу (в першу чергу США та Китаю). По-третє, експансія глобальної ліквідності та фінансова інтеграція призводять до того, що в умовах тих чи інших шоків стан фінансового сектора може бути більш вагомою детермінантою ризикогенних процесів, ніж дефіцит платіжного балансу, що утворюється внаслідок перегріву економіки завдяки припливу капіталів та глобальному попиту.

Учасниками дискусії була підтримана думка, що масштабність та стійкість фінансових дисбалансів в сукупності із трансформацією фінансової системи вимагають нагального перегляду традиційної макроекономічної теорії. Саме вони формують глобальний попит в цілому, запускають в рух не стільки інфляцію споживчих цін, скільки ціни на фінансові активи та первинні ресурси, які і заохочують у певному періоді часу економічне зростання, і одночасно підтримують дисбаланси. За таких умов глобальна стабільність і, відповідно, економічне зростання опиняються в системній залежності від стану у фінансовому секторі. Чим швидше фінансова система згенерує борги на фазі експансії глобальної ліквідності, тим швидше відбудуватиметься протилежне – криза ліквідності – фінансова криза – колапс економічного зростання – рецесія.

Учасники круглого столу були одностайними у тому, що випадок України демонструє характерну ситуацію із тим, що національна макроекономічна політика не протиставила експансії глобальної ліквідності корекцію валютного курсу та обмеження внутрішнього попиту. Монетарна експансія в Україні напередодні кризи визначалась припливом капіталів, що збільшував валютні резерви НБУ, та масштабними зовнішніми запозиченнями банків. У підсумку це призвело до: вразливості за каналом дефіциту поточного рахунку; вразливості за каналом зміни цін на первинні ресурси в умовах глобальної кризи; вразливості за каналом зовнішнього боргу фінансового та реального сектору; вразливості за каналом зміни валютного курсу відповідно до наслідків доларизації пасивів. Беручи до уваги масштаби доларизації економіки України, необхідно визнати, що масштабна девальвація гривні тільки поглибила деструктивні впливи глобальної кризи на вітчизняну економіку. Поліпшення платіжного балансу відбулось не стільки завдяки зміні курсу, скільки завдяки рестрикції споживання, що мультиплікувало спад внутрішнього попиту. Це засвідчило неадекватність політики фіксації валютного курсу, неприйнятність монетарних орієнтирів, що суперечать принципам цінової стабільності, недопустимість нехтування міжчасовими макрофінансовими зв'язками глобального рівня та чутливість економіки, що розвивається, до стану глобальної ліквідності та кон'юнктури.

Аналізу проявів економічної кризи в Україні, в цілому, та в кожному регіоні – зокрема, було присвячено виступ першого заступника голови Тернопільської обласної державної адміністрації доцента **Фліссака А. А.** Він підкреслив, що основними чинниками

теперішнього уповільнення темпів економічного зростання в Тернопільській області стали: загрозливий дисбаланс витрат і доходів домашніх господарств; криза ліквідності банківських установ; небезпечно велике і зростаюче негативне сальдо торговельного балансу; вкрай недостатнє використання коштів наших співвітчизників, зароблених за кордоном. Так, у 2007 р. із перерахованих через мережу Western Union 260 млн. дол., тільки 94 млн. перетворились у реальний інвестиційний ресурс області.

На думку виступаючого, протидія кризовим явищам потребуватиме суттєвої корекції регіональної економічної політики. Резистентність кризи могла б суттєво посилитись завдяки розвитку тих видів виробництва, які передбачають найглибшу переробку в області сировинних ресурсів (перш за все – молока). Необхідним стає розвиток інфраструктури туризму, скорочення непродуктивних витрат підприємств, моніторинг вільних земельних ділянок, радикальне зменшення витрат енергоресурсів, пошук шляхів забезпечення кредитними ресурсами сільськогосподарських виробників.

Особливо дискусійними виявились ті аспекти прояву економічної кризи, які пов'язані із функціонуванням світової та вітчизняної кредитно-банківської та монетарної систем. Цій проблемі були присвячені виступи заступника начальника обласного управління НБУ **Романика Р. Р.**, професора **Гринчуцького В. І.**, доцентів **Родіонової Л. А.**, **Кравчук Н. Я.**, аспірантів **Сліпченко Т. О.** і **Атамась Н. І.**

Виступаючі наголошували на необхідності утримати та, за умов кризи, навіть посилити незалежність НБУ у реалізації грошово-кредитної політики, долаючи намагання певних гілок влади втручатись в її реалізацію. Це не виключатиме співпраці НБУ та Уряду України.

НБУ змушений буде погоджувати з урядом методи боротьби з інфляцією та терміни їх реалізації. Наприклад, якщо НБУ вилучає грошову масу з обігу, уряд не повинен викидати гроші на ринок у вигляді додаткових соціальних допомог та пільг. Про всі свої дії у монетарній політиці регулятор має інформувати завчасно, а не повідомляти про нововведення опісля.

Національний банк повинен докласти максимум зусиль, щоб досягти заздалегідь поставленої інфляційної мети. Якщо регулятор не зможе стримати ціни на прогнозованому рівні, знизиться довіра до нової політики НБУ і національної валюти, гривня знеціниться.

Національному банку України необхідно ввести реальний, а не номінальний коридор коливань національної валюти і жорстко його дотримуватися. Досі коридор коливань гривні мав рекомендаційний характер. Водночас потрібно розробити і впровадити інструментарій хеджування валютних ризиків — похідні інструменти, що дозволяють купувати і продавати валюту, заздалегідь прописавши в контракті вартість та обсяги угоди (форварди і ф'ючерси).

Перехід від фіксованого обмінного курсу на таргетування інфляції не потрібно здійснювати різко. По-перше, громадськість потребує часу для адаптації та ознайомлення з більш гнучким курсом, як наслідок потрібно обмежити коливання валютного курсу на деякий час для того, щоб уникнути помилкової реакції суб'єктів економіки. По-друге, раптове зростання волатильності обмінного курсу може спричинити негативні наслідки з огляду на високий ступінь доларизації і відносно слабкі фінансові системи. У такому режимі досягнення цінової стабільності в Україні має стати спільною роботою НБУ, Уряду та обов'язково закріплено законодавчо, де б НБУ більш опікувався інфляцією попиту, а Уряд відповідав за дотримання змін "регульованих" цін та "пом'якшував" шоки на товарних ринках.

Найбільш категоричною щодо фінансової кризи була позиція доцента **Чирака М. В.**, котрий підкреслив, що подальша доларизація вітчизняної економіки загрожує поглибленням кризи. Зважаючи на втрату долларом історичної перспективи, дійсно фінансова криза нас ще чекає попереду, а те, що ми маємо – є поки що кризою

банківської системи. Саме тому варто замислитись над тим, чи не варто повернутись до системи золотого стандарту і паралельно створити новий штучний засіб міжнародної ліквідності на кшталт SDR.

Доцент **Панухник О. В.** у своєму науковому повідомленні репрезентувала власне бачення кризової ситуації в Україні через призму порівняння з кризовими явищами в економіці Німеччини, де вона перебувала на науковому стажуванні. Принцип такої компарації дав змогу підкреслити, що світова фінансова криза стала лише детонатором проблем української економіки, до яких належать: зосередженість вітчизняних виробників на зовнішніх ринках і нерозвинутість внутрішніх; задоволення попиту за рахунок імпорту, що підірвало зовнішньоторговельний баланс України; роздавання кожним новим урядом і парламентом соціальних обіцянок і пільг, які неможливо профінансувати; невиправдано високий рівень доларизації та значні зобов'язання банків в іноземній валюті; виникнення дисбалансу між попитом і пропозицією іноземної валюти на міжбанківському ринку, що зумовило зниження курсу гривні; неадекватна й неефективна валютно-курсова політика, що спирається винятково на жорсткі монетарні антиінфляційні заходи, наслідком чого стало обмеження інвестиційних можливостей українських підприємств і втрата частини своїх коштів громадянами; неконтрольоване зростання імпорту в Україну; зростання недовіри інвесторів до фінансової системи України, що зумовило вивезення капіталу і згортання інвестицій в Україну, відсутність сприятливих умов для зростання ділової активності і розвитку підприємництва.

Особливу увагу учасників дискусії круглого столу привернули нагальні та стратегічні аспекти проблеми подолання економічної кризи, імплантації в економічний організм країни засобів антикризового імунітету. З цієї метою запропоновано:

- терміново реанімувати, змінивши статус і механізм функціонування, Український Банк Реконструкції і розвитку;
- знайти способи термінового залучення до пасивів УБРР: коштів, вилучених населенням з банківської системи та тих заощаджень, які там ніколи не знаходились; доходів трудовімігрантів та коштів, що в різні часи були вивезені за кордон;
- створити національний стабілізаційний фонд (як мінімум 125 млрд. гривень) за рахунок надходження коштів від перевиконання доходної частини державного бюджету України, надходження коштів від приватизації, надмірних залишків на Єдиному казначейському рахунку, нерозподілених залишків Резервного фонду Кабінету Міністрів України;
- у частину активів ризикових банків, яку нині рятує держава, необхідно націоналізувати. Комерційні банки, які прагнуть нагріти руки на кризі, мають бути покарані;
- розмір гарантування відшкодування коштів вкладників, включаючи відсотки, збільшити до 150 тис. гривень;
- сформувати Державний бюджет на 2010 рік з оптимальним дефіцитом, але обов'язково задіявши власні фінансові ресурси для його покриття.

Комплекс розроблених нагальних рекомендацій спрямувати на економіко-правове забезпечення антикризових заходів, підтримку сталого економічного розвитку, а також гарантування державою соціальних стандартів населенню України. Практична реалізація запропонованих рекомендацій дасть можливість здійснити масштабні фінансові впливання в банківський та реальний сектори економіки, як це робиться в усіх розвинених країнах, дасть змогу використовувати грошову пропозицію, виходячи з гострих потреб національної економіки і в такий спосіб відчутно зменшити потребу в зовнішніх запозиченнях.

Стратегічним аспектам антикризової імунності вітчизняної економіки були присвячені виступи аспірантів **Пица В. І.** та **Сем'янчука П. М.**

Учасники круглого столу в цілому підтримали наступні висновки і пропозиції:

– фази спаду і депресії сучасного економічного циклу необхідно використати для започаткування реальної, радикальної структурної реформи з орієнтацією на формування інвестиційно-інноваційної моделі розвитку вітчизняної економіки;

– здійснюючи структурне реформування необхідно забезпечити розширене відтворення трудового потенціалу української економіки зорієнтоване на всебічну інтелектуалізацію праці та досягнення на цій підставі конкурентоспроможної спеціалізації вітчизняного виробництва;

– для забезпечення конкурентоспроможної спеціалізації необхідністю стає чітка структуризація товарних груп вітчизняного виробництва за критеріями контрадикторності, індиферентності й комплементарності експортній стратегії Європейського Союзу і партнерів по економічному співробітництву. Відтак потрібно зіставити їх із пріоритетними й стратегічно важливими для України галузями. Таким чином викристалізуються напрями, по яких галузях і з якими країнами поглиблювати збутову і науково-технічну співпрацю;

– інноваційний розвиток повинен передбачати внутрішню інноваційно-інвестиційну кластеризацію. Вона дозволить, у першу чергу, охопити сільське господарство, гірничодобувну галузь, металургію, легку і харчову промисловість, науково-дослідні установи й ВНЗ за даним секторальним спрямуванням. Як відомо, Україна характеризується винятково родючими ґрунтами, багатю мінерально-сировинною базою і металургійним комплексом, а також високою часткою їхньої продукції у структурі експорту. Таким чином, комплексна модернізація та інноватизація техніки й усіх господарських процесів дозволить одночасно підвищити міжнародну конкурентоспроможність товарів, сприятиме нарощуванню внутрішнього і зовнішнього попиту, стабілізує нег'ативні макротенденції;

– необхідною є інтернаціональна науково-виробнича кластеризація, що повинна формуватись у стосунках між вітчизняними й іноземними фірмами і науково-дослідними інституціями за найбільш проблемними в Україні напрямками – розробка альтернативних енергоносіїв та біопалива, видобуток рідкісноземельних і поліметалевих руд, туризм і шляхове господарство. Необхідно зазначити, що за умов глобальної кризи окрема країна не може самостійно протистояти мегатенденціям та мегазакономірностям. Саме тому потрібен пошук партнерів за економіко-трансформаційними, економіко-проблематичними, економіко-екологічними критеріями і створення потужних міжнаціональних «кістяків», які б зміцнювали національну безпеку, підтримували експортно-імпортний баланс і макроекономічну рівновагу за умов кризи.

Матеріал підготували:

Віктор Козюк

д. е. н., професор, завідувач кафедри економічної теорії,
(Тернопільський національний економічний університет)

Роман Березюк

к. е. н., доцент кафедри економічної теорії,
(Тернопільський національний економічний університет)